

ПЕДАГОГІКА

УДК 373. 3. 29(045)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-26>

Світлана ЄЛДІНОВА,

orcid.org/0000-0002-1759-3274

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри дошкільної та початкової освіти

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

(Кропивницький, Україна) *eldinova-svetlana@ukr.net*

Наталія ЦУКАНОВА,

orcid.org/0000-0002-6480-8717

кандидат педагогічних наук, доцент,

старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

(Кропивницький, Україна) *tsukanova-nata@ukr.net*

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Статтю присвячено проблемі формування соціальної компетентності в учнів молодших класів у навчально-виховному процесі початкової школи. Визначено, що ступінь розвитку соціальної компетентності є характеристикою освіченості людини й народу загалом. За допомогою соціальних компетентностей людина виражає себе, свій внутрішній світ, світобачення, свій естетичний, етичний, світоглядний та інтелектуальний розвиток.

Формування в учнів початкових класів соціальних компетентностей – основне завдання, яке постає перед закладом початкової освіти. У молодших школярів зростає роль аксіологічних засад виховання, адже індивід, який не має сформованих соціальних ціннісних орієнтацій, відчуває недовіру до суспільства, виявляє агресію, втрачає індивідуальність. Тому головне завдання виховання учнів в початковій школі – розкрити дітям соціальний світ і допомогти здобути соціальний досвід, зрозуміти свої місце в соціумі.

У процесі формування соціальної компетентності період молодшого шкільного віку надзвичайно важливий. Саме в цей час дитина набуває нових соціальних ролей і вже здатна до самостійної діяльності, розв'язання життєвих проблем, рефлексії, вироблення соціальних стратегій життєдіяльності, встановлення нових соціальних контактів.

Охарактеризовано, що молодший шкільний вік є сенситивним для розвитку практично всіх психологічних утворень, що є значущими для позитивного розвитку в подальші вікові періоди. Учень початкової школи орієнтується на загальнокультурні зразки дії, які приймає в діалозі з іншими людьми, адже він швидко переймає моделі поведінки. Мотиви встановлення позитивних взаємин з іншими дітьми набувають великого значення для молодшого школяра, тому одним із головних стає його бажання заслужити схвалення і симпатію.

Молодший шкільний вік є сприятливим для виховання у дитини здібності цінувати особистість людини, що відкриває можливість формувати гуманне ставлення до інших людей. Тому для успішної соціалізації молодших школярів потрібні умови, які забезпечують їм можливість критично переосмислювати і відбирати те, що пропонує соціум. Учні молодших класів починають набувати соціальний досвід, який буде впливати на їхні дії, вчинки, на формування їхніх бажань та інтересів, тобто впливати на свідомість.

Визначено, що формування соціальної компетентності молодших школярів відбувається у процесі вивчення навчальних дисциплін і в позаурочний час. Найбільшою мірою сприяє цьому освітня галузь «Суспільствознавство». Навчальна дисципліна «Я досліджую світ», реалізована цією освітньою галуззю, має інтегрований характер і чітко виражену виховну суспільствознавчу спрямованість. Курс починає вивчатися школярами з першого класу, а тому враховує зростаючі інтелектуальні можливості учнів у засвоєнні і перетворенні інформації соціального спрямування, набутий досвід в оцінці фактів, подій, явищ навколишнього життя, стан вольової регуляції поведінки як основи привласнення морально правових норм.

Для того, щоб засвоєні учнями соціальні знання не залишалися на рівні формальної обізнаності з нормами поведінки, а втілювалися в життя, на уроках потрібно створювати такі ситуації, щоб дитина відчувала необхідність застосовувати знання на практиці, збагачувала свій практичний досвід. Професійність вчителя виявляється у доцільності й адекватності апелювання до почуттів і досвіду дітей, тактовності та делікатності в обговоренні питань, що їх хвилюють, та вмінні ненав'язливо і точно допомагати дитині у ціннісному освоєнні світу людей.

Соціальні компетентності, набуті дитиною в молодших класах, визначають в подальшому весь життєвий шлях людини: входження у соціум, можливість працевлаштування, створення сім'ї, успішність кар'єри. Тому саме

робота по формуванню соціальної компетентності молодших школярів сприятиме виконанню головних завдань, поставлених перед сучасними вчителями, соціальними педагогами, які працюють у закладах початкової школи.

Ключові слова: соціальна компетентність, виховання, початкова школа, суспільство, соціальний досвід, місце в соціумі.

Svitlana YELDINOVA,

orcid.org/0000-0002-1759-3274

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Preschool and Primary Education

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

(Kropyvnytskyi, Ukraine) eldinova-svetlana@ukr.net

Nataliia TSUKANOVA,

orcid.org/0000-0002-6480-8717

Candidate of Pedagogical Science (Ph. D.),

Associate Professor at the Department of Preschool and Primary Education

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

(Kropyvnytskyi, Ukraine) tsukanova_nata@ukr.net

FORMING OF SOCIAL COMPETENCE IN PRIMARY SCHOOL PUPILS

The article describes the problem of forming of social competence for primary school pupils in the educational-educator process of initial school. Certainly, that a degree of development of social competence is description of form of man and people on the whole. By means of social competences a man expresses itself, the inner world, attitude, aesthetic, ethic, world view and intellectual development. Forming for the primary school pupils of social competences – a basic task that appears before establishment of primary education. The role of principles of axiology of education grows for junior schoolchildren, in fact an individual that does not have the formed social valued orientations feels a mistrust to society, finds out aggression, loses individuality. Therefore main task of education primary school pupils – to expose to the children the social world and to help to get social experience, understand its place in society.

In the process of forming of social competence the period of childhood is extraordinarily important. Exactly at this time a child acquires new social roles and already apt at independent activity, decision of vital problems, reflection, making of social strategies of vital functions, establishment of new social contacts. It is described, that a childhood for development of practically all psychological formations that are meaningful for positive development in further age-old periods. The primary school pupils is oriented on the general standards of action, accepts that in a dialogue with other people, in fact he adopts the models of behavior quickly. Reasons of establishment of positive mutual relations with other children acquire a large value for a junior schoolboy, that is why one of main his desire to deserve approval and liking becomes.

A childhood is friendly to education for the child of ability to value personality of man that opens possibility to form humane attitude toward other people. Therefore for successful socialization of junior schoolchildren necessary terms, that provide possibilities critically to rethink and take away that offers society to them. Lower boys begin to acquire social experience, that will influence on their actions, acts, on forming of their desires and interests, to influence on consciousness.

Certainly, that forming of social competence of junior schoolchildren takes place in the process of study of educational disciplines and in extracurricular time. In a most degree educational industry assists it social “Science”. Educational discipline “I investigate the world”, realized by this educational industry, has the integrated character and clearly expressed educator social science orientation. A course begins to be studied by schoolchildren from the first form, and that is why takes into account growing intellectual possibilities of students in mastering and transformation of information of social aspiration, purchased experience in the estimation of facts, events, phenomena of surrounding life, state of the volitional adjusting of behavior as bases of appropriation morally of legal norms.

In order that social knowledge are mastered by students did not remain at the level of formal awareness with the codes of conduct, but made reality of, on lessons it is needed to create such situations, that a child felt compelled to apply knowledge in practice, enriched the practical experience. The professional of teacher appears in expediency and adequacy of appeal to feelings and experience of children, tactfulness and delicacy in the discussion of questions, that they are worried, and ability unobtrusively and exactly to help a child in the valued mastering of the world of people.

Social to the competence, purchased by a child in junior classes, determine in future all course of life of man: included in society, employment, creation of family opportunity, success of career. Therefore exactly work on forming of social competence of junior schoolchildren to promote to implementation of the main tasks, put before modern teachers social to the teachers, what work in establishments of initial school.

Key words: social competence, education, primary school, society, social experience, place in society.

Постановка проблеми. Розбудова незалежної Української держави пов'язана з формуванням громадянського суспільства, ключовою фігурою в якому має стати високоосвічена, культурна особистість, здатна усвідомлювати себе громадянином демократичної, правової країни зі своїми правами й обов'язками.

Стратегічним завданням, визначеним у Національній доктрині (Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр., 2021) розвитку освіти України у XXI столітті, є створення умов для формування освіченої людини, творчої особистості громадянина, реалізації його природних здібностей і можливостей в освітньому процесі. Проблема формування морального досвіду та формування соціальної компетентності у дітей молодшого шкільного віку є пріоритетною на даному етапі та викликана соціально-політичними й економічними змінами, які торкнулися усіх сфер життя нашої держави. Тому, починаючи з молодшого шкільного віку, завдання початкової школи – навчити дітей співжиттю з іншими людьми на гуманістичних засадах, виробляти вміння врегулювати різні соціальні, психологічні й міжнаціональні конфлікти з додержанням вимог культури та плюралізму думок, дотриманням соціальних норм і правил поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування соціальної компетентності в учнів початкових класів є відносно новою для української педагогіки, проте вона тісно пов'язана з теорією соціального виховання і проблемою соціалізації. Соціальний характер виховання людини розглядали у своїх працях Ш. Фур'є, Ж.-Ж. Руссо, М. Монтесорі. У роботах українських і зарубіжних педагогів Д. Беха, З. Зайцевої, А. Капської, А. Мудрик, О. Пилипенко вивчається процес соціалізації як системи, досліджується соціально-педагогічна природа системи соціалізації. Проблема ж соціальної компетентності та механізми її формування у дітей дошкільного віку і початкової школи досліджується у роботах А. Богуш, Л. Варяниці, М. Гончарової-Горянської, С. Демченко, Н. Завіниченко, С. Козак, Т. Поніманської, А. Оникович та ін.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження формування соціальної компетентності в учнів молодших класів у навчально-виховному процесі початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Стратегічним завданням, визначеним у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, є створення умов для формування освіченої людини, творчої особистості громадянина, реалізації його

природних здібностей і можливостей в освітньому процесі. У Національній стратегії розвитку України на 2012–2021 роки зазначається: «Сучасний ринок праці вимагає від випускника не лише глибоких теоретичних знань, а й здатності самостійно їх застосовувати в нестандартних, постійно змінюваних життєвих ситуаціях, переходу від суспільства знань до суспільства життєво компетентних громадян (Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр., 2021).

Важливим завданням сучасної освіти є виховання духовно-морального, відповідального, ініціативного і компетентного громадянина. Тому основним ресурсом є створення сприятливих умов для розвитку особистості. Провідна роль в процесі формування ціннісного ставлення до світу, себе і до інших належить закладу загальної початкової та середньої освіти. Саме школа є ключовим елементом інтеграційного, соціокультурного, загальнонаціонального простору духовно-морального розвитку особистості.

У Державному стандарті початкової загальної освіти за новою редакцією вказується на ключові компетентності молодших школярів, серед яких чільне місце займає соціальна. Так, у Пояснювальній записці до програми навчального курсу «Я у світі» підкреслюється, що соціальна компетентність є міждисциплінарною та «інтегрується через всі освітні галузі і спрямовується на соціалізацію особистості, навичок співжиття і співпраці в суспільстві, дотримання соціальних норм і правил» (Бібік Н. М., 2004).

Соціальна компетентність є компонентом життєвої компетентності людини. За твердженням Н. Бібік, соціальна компетентність передбачає здатність жити в соціумі (враховувати інтереси й потреби різних груп, дотримуватись соціальних норм і правил, співпрацювати з різними партнерами), а також адекватно виокремлювати, ідентифікувати, фіксувати та аналізувати коло питань на перетині всієї системи соціальних відносин суспільства і людини (Бібік Н. М., 2004).

У процесі формування соціальної компетентності період молодшого шкільного віку надзвичайно важливий. Саме в цей час дитина набуває нових соціальних ролей і вже здатна до самостійної діяльності, розв'язання життєвих проблем, рефлексії, вироблення соціальних стратегій життєдіяльності, встановлення нових соціальних контактів.

Молодший шкільний вік є сенситивним для розвитку практично всіх психологічних утворень, що є значущими для позитивного розвитку в подальші вікові періоди. Учень початкової школи орієнтується на загальнокультурні зразки

дії, які приймає в діалозі з іншими людьми, адже він швидко переймає моделі поведінки. Мотиви встановлення позитивних взаємин з іншими дітьми набувають великого значення для молодшого школяра, тому одним із головних стає його бажання заслужити схвалення і симпатію.

Вступ дитини до школи є важливою подією у її житті, проте діти переживають її по-різному. Більшість дітей охоче йде до школи, відразу включається у навчальну діяльність, що стає головною у їхньому житті. Вимоги школи і вчителів стають першочерговими для дітей. Залежно від особливостей індивідуальної готовності до навчання діти по-різному реагують на вимоги вчителів. Важливим є індивідуальний підхід до дітей і допомога у процесі їх входження у шкільне життя з його новими формами, змістом та вимогами. Саме у цей час у дітей з'являється прагнення до навчання й успіхів у ньому, бажання працювати і дізнаватись, що із чого виникає, і як діє. Такий інтерес дорослим потрібно підтримувати та задовольняти.

Більшість дітей приходять до школи з бажанням вчитися і у перші дні навчання в школі сумлінно ставиться до навчання. Період молодшого шкільного віку психологи визначають як період народження соціального «Я»: у дитини формується «внутрішня позиція», яка потребує зайняти нове місце в житті та виконувати нову суспільно значиму діяльність, виступає важливим компонентом соціальних утворень зростаючої людини. Вступ до школи – це нова соціальна позиція для дитини, адже раніше дитина була захищена сім'єю, а в школі вступає в різнопланові міжособистісні стосунки та спілкування («дитина» – «дорослі», «дитина» – «діти», «дитина» – «вчитель»), де потрібно відстоювати власні думки, позиції, право на автономність. Новий світ соціальних стосунків дитини потребує організованості, відповідальності, сформованості контрольо-оцінних навичок. У цей час дитині важливо набути нових навичок соціальної взаємодії з групою ровесників та вміння заводити друзів.

Молодший шкільний вік є сприятливим для виховання у дитини здібності цінувати особистість людини, що відкриває можливість формувати гуманне ставлення до інших людей. Тому для успішної соціалізації молодших школярів потрібні умови, які забезпечують їм можливість критично переосмислювати і відбирати те, що пропонує соціум. Учні молодших класів починають набувати соціальний досвід, який буде впливати на їхні дії, вчинки, на формування їхніх бажань та інтересів, тобто впливати на свідомість.

Шкільне життя на кожному кроці ставить вимоги до формування соціальної компетентності учнів початкових класів, їх вміння вирізняти головне і другорядне, її гнучкості, її здатності до одного пристосовуватися, а іншому чинити опір, відстоюючи власну гідність. У житті класу щодня виникають непередбачувані ситуації, проблеми, що потребують негайного розв'язання і спонукають дитину приймати самостійні рішення. Виникає проблема формування в учнів пристосованості до життя як уміння контролювати свої почуття відповідно до вимог шкільного життя.

У молодшому шкільному віці закладається фундамент моральної поведінки, починає формуватися характер дитини, тому в цей період має бути сформована психологічна готовність дитини до школи, яка передбачає наявність інтелектуальної, емоційної та соціальної зрілості дитини. Молодший школяр відкриває для себе нове місце у соціальному просторі людських відносин. Засвоювані та використані дитиною засоби спілкування визначатимуть ставлення до неї оточуючих людей, адже спілкування є особливою школою соціальних відносин, що сприяє формуванню соціальної компетентності в учнів початкових класів.

Так, Коваленко В. В. наголошує, що на сучасному етапі важливо використовувати форми, методи і прийоми організації навчально-виховного процесу, спрямованих на формування соціалізованої особистості, здатної до творчого розв'язання соціально важливих завдань (Коваленко В. В., 2015). Під «моделлю соціальної дії» розуміється зразок, варіант соціальної взаємодії, що може мати як позитивний, так і негативний характер, оскільки суспільне життя має багато прикладів (негативних) вчинків людей, їх наслідків, з якими можуть зіткнутися діти у повсякденному житті. Тому важливо показати учням початкових класів уривки з мультфільмів чи фільмів, що демонструють різні моделі соціальної дії і зробити обговорення їх наслідків для дитини чи суспільства, оскільки це сприятиме формуванню соціальної компетентності учнів.

Формування соціальної компетентності молодших школярів відбувається у процесі вивчення навчальних дисциплін і в позааурочний час. Найбільшою мірою сприяє цьому освітня галузь «Суспільствознавство». Навчальна дисципліна «Я досліджую світ», реалізована цією освітньою галуззю. Має інтегрований характер і чітко виражену виховну суспільствознавчу спрямованість. Курс починає вивчатися школярами з першого класу, а тому враховує зростаючі інтелектуальні можливості учнів у засвоєнні й перетворенні

інформації соціального спрямування, набутий досвід в оцінці фактів, подій, явищ навколишнього життя, стан вольової регуляції поведінки як основи привласнення морально правових норм.

Особливість курсу полягає в тому, що зміст його багатоплановий: це і розвиток навичок взаємодії у сім'ї, колективі, суспільстві завдяки активному спілкуванню з соціальним оточенням, формування основ споживчої культури, уміння самостійно приймати рішення щодо власної поведінки у різних життєвих ситуаціях, оволодіння моделями поведінки, які відповідають чинному законодавству України, загальноприйнятим нормам моралі та права.

На уроках «Я досліджую світ» учні отримують інформацію щодо засвоєння норм і правил поведінки, теоретично знають, як вести себе, але на практиці іноді відбувається по-іншому. Це відбувається тому, що дорослі обмежуються словесними формами виховання, мало звертаючи увагу дітей на правильну соціальну поведінку. Тому в центрі уваги вчителя початкових класів має бути не лише зміст програм і підручників, а й форми і методи, які використовуються на уроках. Педагогу на уроках «Я досліджую світ» треба обирати методи, в яких поєднується активна інтелектуальна та практична діяльність учнів: етичні бесіди з елементами інсценізації, драматизації, ігри, аналіз ситуацій морального змісту, власного досвіду, колективно творчі вправи, уроки-екскурсії. При цьому важливо зважати на емоції дітей. Вчитель дає можливість учням відчувати задоволення від гарного вчинку, зрозуміти, наскільки принижує людину негідна поведінка, які переживання відчуває ображена людина.

Для того щоб засвоєні учнями соціальні знання не залишалися на рівні формальної обізнаності з нормами поведінки, а втілювалися в життя, на уроці потрібно створювати такі ситуації, щоб дитина відчувала необхідність застосовувати знання на практиці, збагачувала свій практичний досвід. Професійність вчителя виявляється у доцільності й адекватності апелювання до почуттів і досвіду дітей, тактовності та делікатності в обговоренні питань, що їх хвилюють, та вмінні ненав'язливо та точно допомагати дитині у ціннісному освоєнні світу людей.

Доцільно починати урок із довірчої інформації: «Діти, давайте поговоримо про те, що вас сьогодні порадувало. Мені приємно, що сьогодні хороша погода, що ми разом, що почався новий день, який принесе багато цікавого й радісного кожному з нас. Починається новий урок. Що ви чекаєте від нього?»

Значну роль відіграють бесіди із залученням соціального досвіду дітей: пізнавального та особистісного змісту, які розширюють знання про довкілля, розвивають самосвідомість, уміння вступати в діалог, висловлювати власну думку та зіставляти її з думкою інших людей, враховувати їх побажання. Так, вивчаючи тему «Складання власного родоводу» (Грущинська І. В. «Я досліджую світ, 2018) потрібно щоб діти усвідомлювали, що члени сім'ї пов'язані родинними зв'язками не лише із самою дитиною, а й між собою, незалежно від неї. Пропоновані для обміркування ситуації можуть бути такими: «Уявіть собі сім'ю: мама, тато, бабуся, син 10 років, донечка 5 років. Як зробити так, щоб у вихідний день усі відпочили?» Слід надавати дітям можливість визначати своє місце і право у вирішенні сімейних справ: «Мама вважає так, тато – ось як. А як пропонуєш ти? Давайте порадимося. Порадитися – це означає, що кожен висловлює свою думку, а потім ці думки обговорюються і приймається спільне рішення».

Серед сучасних методів і технологій, які широко використовуються на уроках «Я досліджую світ», можна використовувати ситуації збагачення соціально-емоційного досвіду дітей, так як вони відображають певну життєву проблему, яка може бути осмислена дитиною на основі власного досвіду. Вербальні ситуації можуть мати вигляд розповіді про той чи інший випадок, або вимагати закінчення розповіді, або пропонувати кілька варіантів поведінки, можуть пропонувати дітям дати оцінку. При цьому потрібно уникати моралізування чи прямих аналогій із поведінкою конкретних учнів. Ігрові ситуації мають характер імітації, розігрування сценок чи казки за ролями та ін., на відміну від ігрових, для практичних (поведінкових) ситуацій характерним є реальне вирішення тієї чи іншої проблеми.

Розповіді вчителя початкових класів про взаємини людей мають бути зрозумілими і близькими досвіду дітей. Дитину потрібно вчити аналізувати і моделювати поведінку і взаємини людей, виходячи з її власного сприйняття. Заняття з використанням розповідей вчителя будуються на основі обговорення і висловлювання аналітичних суджень із залученням власного досвіду, включають аналіз літературних творів, роздуми про близьких і рідних, про добро і зло, про значення любові в житті людини, бесіди про свої вчинки і справи та пов'язані з ними переживання інших. Вчитель має підкреслювати віру дитини у свої сили, в те, що вона може робити добро для людей.

Висновки. Усвідомлення педагогом теоретичних аспектів проблеми формування соціальної компетентності, її показників у молодшому шкільному віці, врахування вікових психолого-педагогічних аспектів соціального розвитку молодшого школяра, а також добір ефективних методів і форм навчання на уроках забезпечать високу результативність навчально-виховної роботи. Соціальні компетентності, набуті дити-

ною в молодших класах, визначають в подальшому весь життєвий шлях людини: входження у соціум, можливість працевлаштування, створення сім'ї, успішність кар'єри. Тому саме робота по формуванню соціальної компетентності молодших школярів сприятиме виконанню головних завдань, поставлених перед сучасними вчителями, соціальними педагогами, які працюють у закладах початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки URL: http://oneu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/nsro_1221.pdf
2. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українську перспективи*: Бібліотека з освітньої політики. К.: «К.І.С.», 2004. С.45–51.
3. Коваленко В. В. Формування соціальної компетентності молодших школярів в умовах сучасного інформаційного простору. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. К.: Освіта. 2015. № 6 (37). С. 37–40.
4. Грущинська І. В., Хитра З. М., Дрорбязко І. І. «Я досліджую світ» Підручник інтегрованого курсу для 1 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 1. К.: «Оріон». 2018. – 116 с. – Режим доступу: [https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books/Pidruchnik-1kl-2018-pdf/08_YDS_1kl/GruschynskaIV/1_kl_Ya_doslid_svit_part_1%20\(2\)%20\(1\).pdf](https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books/Pidruchnik-1kl-2018-pdf/08_YDS_1kl/GruschynskaIV/1_kl_Ya_doslid_svit_part_1%20(2)%20(1).pdf)

REFERENCES

1. Natsionalna stratehiia rozvytku osvity v Ukraini na 2012–2021 roky [National strategy of development of education is in Ukraine on 2012–2021]. URL: http://oneu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/nsro_1221.pdf [in Ukrainian].
2. Bibik N. M. Kompetentnisnyi pidkhid: refleksyvnyi analiz zastosuvannia [Competent approach: reflex analysis of application] *Competentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovi dosvid ta ukrainsku perspektyvu*: Biblioteka z osvitoi polityky. K.: “K.I.S.”, 2004. P. 45–51. [in Ukrainian].
3. Kovalenko V. V. Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv v umovakh suchasnoho informatsiinoho prostoru [Forming of social competence of junior schoolchildren is in the conditions of modern informative space] *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti*. K.: Osvita. 2015. № 6 (37). P. 37–40. [in Ukrainian].
4. Hrushchynska I. V., Khytra Z. M., Drorbiazko I. I. “Ya doslidzhuiv svit” Pidruchnyk intehrovanoho kursu dlia 1 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity (u 2-kh chastynakh) [“I investigate the world” Textbook of the integrated course for a 1 class of establishments of universal middle education (in 2th parts)]. Ch. 1. K.: “Orion”. 2018. 116 p. URL: [https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books/Pidruchnik-1kl-2018-pdf/08_YDS_1kl/GruschynskaIV/1_kl_Ya_doslid_svit_part_1%20\(2\)%20\(1\).pdf](https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books/Pidruchnik-1kl-2018-pdf/08_YDS_1kl/GruschynskaIV/1_kl_Ya_doslid_svit_part_1%20(2)%20(1).pdf) [in Ukrainian].